

ЕКОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЕКОЛОГІЧНО МОТИВОВАНА ПОВЕДІНКА СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглянуто сутність понять "екологічна діяльність" та "екологічно мотивована поведінка", особливості екологічної діяльності та екологічно мотивованої поведінки на етапі старшого дошкільного віку. Автор окреслює умови формування екологічно мотивованої поведінки в умовах дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: діяльність, поведінка, мотив, мотивація, екологічна діяльність, екологічно мотивована поведінка.

Аналіз концептуальних документів та програм у сфері дошкільної освіти доводить, що в змісті роботи з ознайомлення дітей із природою важливе місце посідає екологічний компонент, тісно пов'язаний із моральним вихованням. Головний зміст сучасного екологічного виховання дошкільників полягає у формуванні мотиваційних підвалин екологічної свідомості дитини. Самі ж екологічні знання мають стати засобами, які входять до поведінки та практичної діяльності й відповідно мотивують їх. У концептуальних документах, програмах, публікаціях використовуються поняття "екологічна діяльність", "екологічно доцільна поведінка", "екологічно мотивована поведінка".

З. Плохій надає провідного значення поведінковому компоненту екологічної вихованості дошкільників. Вона зазначає, що саме поведінковий компонент характеризує рівень активності особистості, спрямований на зміну її середовища, що відповідає власному, суб'єктивному ставленню до природи [4]. У своїх публікаціях З. Плохій обґрунтовує поняття "екологічно мотивована поведінка", яке визначає як здатність до дії (вчинку) та самообмеження власних імпульсивних бажань задля нормального існування іншої живої істоти [5].

Мета статті – розкрити сутність понять "екологічна діяльність" та "екологічно мотивована поведінка", окреслити особливості екологічної діяльності та екологічно мотивованої поведінки на етапі старшого дошкільного віку.

Розглядаючи сутність понять "екологічна діяльність" та "екологічно мотивована поведінка" слід визначити аргументи, які дозволяють їх розрізнити. Звернемося до визначення складових цих понять: діяльність, поведінка, мотив.

Діяльність – цілеспрямоване енергійне спілкування (мовленнєве та немовленнєве) людини з оточуючим світом. Діяльність завжди контролюється розумом. Діяльність потребує постійного контролю та удосконалення [1].

Діяльність – динамічна система взаємодій суб'єкту зі світом, у процесі яких відбувається виникнення й утілення в об'єкті психічного образу та реалізація опосередкованих ним відношень суб'єкту в предметній дійсності. В діяльності, з точки зору її структури, виділяють рухи і дії. У змісті діяльності можна виділити такі психологічні компоненти, як пізнавальні, емоційні та вольові [7].

За О. Леонтьєвим, діяльність – форма активності. Активність спонукається потребою. Діяльність співвідноситься з мотивом: мотив це те, для чого здійснюється діяльність, а діяльність – сукупність дій, які викликані мотивом. Одиниця аналізу діяльності – дія.

Основні характеристики діяльності – предметність та суб'єктивність. Специфіка предметної визначеності діяльності – в тому, що об'єкти зовнішнього світу не впливають на суб'єкт безпосередньо, а лише перетворені у процесі діяльності, завдяки чому досягається більша адекватність їх відображення в свідомості. Предметність властива лише людській діяльності, вона проявляється лише в соціальній обумовленості діяльності людини. Суб'єктивність діяльності відображається у таких аспектах активності суб'єкту, як обумовленість психічного образу минулим досвідом, потребами, установками, емоціями, цілями і мотивами, що визначають спрямованість та вибірковість діяльності; і в особистісному значенні [2].

Дитяча діяльність – енергійне спілкування (мовленнєве та немовленнєве) дитини з оточуючим світом. Нормальний розвиток дитини не можливий без діяльності, а діяльність – без розвитку [1].

Таким чином, компонентами діяльності є: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засоби реалізації мети; система операційних дій, результат діяльності.

Діяльність слід розрізнити від поведінки. Успіх діяльності залежить від взаємодії трьох компонентів: знань, умінь та мотивації.

Поведінка – відповідна реакція організму на вплив об'єктів та явищ оточуючого середовища, що виявляється у властивих йому формах. Поведінка людини відображає її внутрішній стан, вказує на індивідуальні риси та властивості особистості [1].

Поведінка – притаманна (властива) живим істотам взаємодія з середовищем, опосередкована їхньою зовнішньою (руховою) та внутрішньою (психічною) активністю [7].

Традиційно в психології поведінку розглядають як зовнішній прояв психічної діяльності. Поведінка – це образ життя та дій. Форма взаємодії людини з оточуючим середовищем, опосередкована її зовнішньою та внутрішньою активністю. Поведінка проявляється у діях, вчинках, звичках, традиціях.

До фактів поведінки відносять: 1) всі зовнішні прояви фізіологічних процесів, пов'язаних зі станом, діяльністю та спілкуванням людей – поза, міміка, інтонація тощо; 2) окремі рухи та жести; 3) дії як більш великі акти поведінки; 4) вчинки – як ще більш великі акти, як правило, пов'язані з нормами поведінки, відношеннями, самооцінкою та ін. [7].

Дослідники виділяють багато видів та типів поведінки, серед яких особливий інтерес для нас представляє моральна поведінка. Цей вид поведінки розглядається як образ дій суб'єкта в ситуаціях, що характеризуються альтернативною можливістю дій, тобто ті, що надають можливість вибору у межах об'єктивної необхідності, що проявляються в моральній свободі особистості. Передбачає співвіднесення поведінки з моральними нормами та цінностями суспільства [6].

Предметом екологічної діяльності є природа. Екологічну діяльність можна розглядати як умову, як засіб, як процес. Саме в процесі екологічної діяльності формується екологічно мотивована поведінка, яку ми визначаємо як систему дій і вчинків, зумовлену усвідомленням моральних норм поведінки в природному довкіллі, і вона може проявлятися не тільки в спеціально організованій екологічній діяльності, а й виходити за її межі, тобто виявлятися у різних видах діяльності дитини (ігровій, трудовій, навчальній). Наприклад, дитина відмовляється від гри з м'ячем біля квітника, щоб не зашкодити квітам. Отже, поведінка – це особлива форма діяльності, яка стає саме такою, коли мотивація дій із предметного плану переходить в план особистісних надбань.

Аналіз психолого-педагогічних понять дозволив визначити екологічно мотивовану поведінку як систему дій і вчинків людини, зумовлену:

- усвідомленням моральних норм поведінки в природному довкіллі;
- ціннісним ставленням до природи;
- пізнавальними, естетичними потребами у сфері природи;
- самоконтролем та адекватною самооцінкою.

Розглянемо особливості екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників.

У старшому дошкільному віці дитина починає оцінювати свою поведінку, виходячи із засвоєних правил та норм: спершу дотримується вимог щодо поведінки, очікуючи схвалення дорослого, згодом позитивні переживання, які виникають під час додержання норм поведінки, починають сприйматися дитиною як щось саме собою позитивне. Так виникає перша моральна інстанція – "потрібно", що розглядається як початкова форма почуття обов'язку, тобто основний моральний мотив, що безпосередньо керує поведінкою дитини.

У старшому дошкільному віці з'являються нові риси у довільному характері поведінки і діяльності дітей, а саме старший дошкільник може відмовитися від захоплюючої мети і зайнятися нецікавою для нього діяльністю, керуючись моральними нормами та правилами. Причому робить він це з почуттям радості, задоволення.

У моральних почуттях проявляється стійке ставлення дитини до навколишнього світу. Вони мотивують дії дитини в природі, сприяють усвідомленню сталих норм і правил поведінки. Формування моральних почуттів залежить від вольової діяльності дитини, від її вміння долати труднощі на шляху до наміченого, вони пов'язані з практичною діяльністю, спрямованою, зокрема, на створення сприятливих умов для життя рослин, домашніх тварин. Необхідно вчити дошкільників розуміти, коли рослині погано, коли тварина сумує і коли їм добре.

Ці ідеї не є новими в педагогіці. Італійський педагог М. Монтесорі зазначала: для того, "щоб сприяти зміні поведінки дитини й перетворенню її відхилень на норму, слід давати розуму дитини "інтелектуальну їжу" та надавати їй можливість самостійно діяти в розвивальному предметно-просторовому середовищі з матеріалами, які дозволяють здійснювати самоконтроль помилок... Доглядаючи за живими істотами, дитина краще розуміє й цінує турботу про саму себе, є попередливою, бачить наслідки своєї старанності чи неохайності. Так відбувається самовиховання – дисципліна природних наслідків. Діти вчать терпляче чекати, наприклад, у процесі спостереження за чарівністю природи. Через це при будинку дитини має бути сад із городом, розбитий на грядки для кожної дитини" [3, с. 388].

Отже, моральні мотиви є якісно новим типом мотивації, який зумовлює і якісно новий тип поведінки старших дошкільників, зокрема й у сфері природи.

На етапі старшого дошкільного дитинства екологічно мотивована поведінка характеризується наявністю:

- екологічних уявлень, розуміння взаємозв'язків у природі (на основі знань елементів аутоекології, демоекології, синекології, соціоекології);
- пізнавальних інтересів у сфері природи, що проявляються в запитаннях дитини про природу, у самостійних спостереженнях, пошуковій діяльності;
- проявів гуманного ставлення до природи, співчуття;
- готовності до самообмеження власних бажань у разі потреби;
- уміння передбачати результати власної поведінки у сфері природи, помічати й оцінювати негативну поведінку однолітків та інших людей;
- здатності до екологічно доречних учинків.

Іншими словами, екологічно мотивована поведінка дітей старшого дошкільного віку формується на таких підвалинах:

- доступні знання й уявлення про світ природи та місце людини в ньому;
- усвідомлення необхідності правильного поведінки в довкіллі;
- переживання гуманних почуттів, співчуття до природи загалом і до живих істот зокрема.

Екологічно мотивована поведінка старших дошкільників потребує узгодження особистих потреб з екологічними вимогами до діяльності, якою займаються діти, готовності поступитися в разі необхідності своїми бажаннями, відмовитися від справи, коли вона недоцільна з екологічної позиції чи коли потрібно терміново надати допомогу живій істоті. Така поведінка передбачає спирання на моральні норми і правила, що сприяє гармонізації стосунків з природою, установленню екологічно безпечних взаємовідносин старшого дошкільника з довкіллям, відпрацюванню уміння оцінювати вчинки інших людей з позиції моральності щодо природи.

Екологічно мотивована поведінка дітей старшого дошкільного віку зумовлена екологічними мотивами, зовнішніми проявами яких є: самостійні спостереження й досліди, розпитування дорослих про природу, бажання поділитися враженнями про світ природи, передати їх у своїй діяльності (грі, малюванні), бажання спілкуватися з рослинами і тваринами, доглядати за ними, надавати дорослим посильну допомогу в охороні природи.

Отже, екологічно мотивована поведінка – це дії й учинки стосовно природи, у яких дитина дошкільного віку керується власними екологічними уявленнями, знаннями норм і правил поведінки в природі, гуманним ставленням та екологічними мотивами.

Екологічні мотиви – це такі спонуки до діяльності, які виходять із визначення самоцінності природи й

усвідомлення необхідності бережного поводження в природному довкіллі, що спрямовують дитину на надання у разі потреби допомоги, уникання нерозумного використання природних ресурсів, намагання вплинути на інших людей, стримуючи негативні впливи на природу.

У взаємодії з природою діти можуть керуватися також ігровими мотивами (погратися з кошеням), мотивами спілкування (погладити, приголубити, помилуватися), мотивами особистісної зацікавленості (поспостережати, намалювати, подарувати вирощену самостійно квітку, бажання мати друга).

З цього погляду, екологічно мотивована поведінка – це такі дії та вчинки дитини, які свідчать про здатність прийняти на себе відповідальність за стан природного довкілля в межах середовища життєдіяльності й вікових можливостей.

Формування екологічно мотивованої поведінки – це виховання цінностей, потреб, ідеалів у сфері природи безпосередньо під час контактів із природним довкіллям, у різних видах діяльності (гра, досліди, спостереження, природоохоронна праця).

Ефективність формування екологічно мотивованої поведінки залежить від таких чинників:

- створення та правильне використання розвивального екологічного середовища;
- систематичність педагогічного впливу, зокрема й на мотиваційну сферу;
- впровадження інноваційних технологій;
- рівень екологічної культури вихователя, його особистісні риси та готовність до екологічної роботи з дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая психологическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с.
 2. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / Алексей Николаевич Леонтьев // Психология мотивации и эмоций. Серия : Хрестоматия по психологии / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман. – М. : ЧеРо, МПСИ, Омега-Л, 2006. – С. 57–79.
 3. Монтессори М. Дом ребенка. Метод научной педагогики // История зарубежной дошкольной педагогики : Хрестоматия : Учеб. пособие / [сост. С. Ф. Егоров, С. В. Лыков, Л. М. Волобуева и др.] ; под ред. С. Ф. Егорова. – М. : Изд. центр "Академия", 2000. – 440 с. – С. 387–415.
 4. Плохій З. П. Вітальна цінність природи. Складові екологічної культури дошкільнят / Зоя Павлівна Плохій // Дошкільне виховання. – 2000. – №11. – С. 6–7.
 5. Плохій З. П. Формування екологічно мотивованої діяльності дошкільнят / Зоя Павлівна Плохій // Дошкільне виховання. – 2005. – №7. – С. 19–21.
 6. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л.В. Мардахаев. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 368 с.
 7. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.
-